

SLOVENSKA DIALEKTOLOGIJA: OD GRADIVA DO INTERPRETACIJE

Metka FURLAN

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku se z zornega kota jezikoslovca nedialektologa izpostavljajo desiderata sodobne slovenske dialektologije, na primeru slovenskih refleksov tipa oča in oče pa utemeljuje, da dosledno upoštevanje fonetičnih pravil lahko vodi do bolj utemeljenih interpretacij leksemov.

Ključne besede: slovenska dialektologija, Tine Logar, narečni slovarji, Slovenski lingvistični atlas, leksika, sorodstvena terminologija

LA DIALETTOLOGIA SLOVENA: DAL MATERIALE LINGUISTICO ALL'INTERPRETAZIONE

SINTESI

Nell'articolo sono esposti dal punto di vista di un linguista non-dialettologo i desiderata per la dialettologia slovena moderna. Sull'esempio dei riflessi dialettali sloveni oča e oče si sostanzia che l'interpretazione dei lessemi è più coerente se vengono prese in considerazione tutte le regole dello sviluppo fonetico.

Parole chiave: dialettologia slovena, Tine Logar, dizionari dialettali, Atlante linguistico Sloveno/Slovenski lingvistični atlas, lessico, terminologia di parentela

JUBILEJNO LETO

Leta,¹ ko stroka obhaja svoje pomembnejše obletnice, so primerna prilika, da se ozre vase in premisli o svoji preteklosti, sedanjosti in tudi prihodnosti. Slovenska dialektologija ima tako priložnost v letošnjem letu ob stoti obletnici rojstva akademika Tineta Logarja. Jubilejno leto v svetu znanega in priznanega preučevalca slovenskih narečij, profesorja na ljubljanski Filozofski fakulteti, ki je generacijam slavistov vedno z žarom v očeh predajal svoje bogato znanje o naših narečjih in plemenit odnos do njih, je priložnost tudi za besedo drugih, ki kot nedialektologi niso aktivni soustvarjalci slovenske dialektologije, a jim je kot uporabnikom narečjeslovnih znanj veliko do njenega kakovostnega razvoja in optimistične perspektive.

SLOVENSKA DIALEKTOLOGIJA

Dialektologijo morda še bolj kot katero drugo področje jezikoslovja zaznamuje dihotomija med terenskim in kabinetnim delom, saj mora na eni strani skrbeti za kar se da popolno evidenco narečnega gradiva, na drugi pa za njegovo čim bolj smiselno dokumentacijo in zanesljivo interpretacijo, ki vse poprejšnje dialektologove korake šele osmisli kot znanstvene, če znanost razumemo kot »dejavnost, ki si prizadeva metodično priti do sistematično izpeljanih, urejenih in dokazljivih spoznanj.«² Poleg tega se od vsake stroke, tudi od slovenske dialektologije, pričakuje, da bo svoje dosežke na naslovniku primeren način, a še vedno strokovno korektno širila tudi med laično občinstvo. Verjetno bi se marsikdo strinjal, da je bil profesor Logar kot znanstvenik utelešenje vsega tega. Potem ko je bil zaradi številnih drugih obveznosti svoje terensko delo primoran opustiti, je za nadaljnji stalni dotok narečnega gradiva v kartoteko kot gradivno podlago za Slovenski lingvistični atlas poskrbel, da so ga namesto njega po enakem vzorcu zbirali študentje slavistike v okviru svojih zadolžitev pri diplomskih nalogah. Njegov znanstveni opus dognanj o slovenskih narečjih krepko presega število 100,³ prva, a ne njegova zadnja objava za širše laično občinstvo pa sega že v leto 1975, ko je v knjižni zbirki Kondor izdal knjižico z naslovom Slovenska narečja.

Zaradi svojega dela na področju etimologije slovenskega jezika sem pogosta uporabnica znanj slovenske dialektologije. Zanima me predvsem narečna leksika, v zvezi z njo pa tudi čim bolj zanesljiv popis in interpretacija razvoja/nastanka čim večjega števila narečnih sistemov, od najmanjšega do največjega. Razvoj slovenščine kot nekodiranega, neknjižnega

jezika od njegove dialektizacije v 12.–13. stoletju dalje je predmet raziskovanja, ki bi prvenstveno pripadal slovenski dialektologiji, vse, kar se je dogajalo prej, pa primerjalnemu jezikoslovju. Tako razmejitve delovnega območja med eno in drugo stroko bi bilo treba razumeti kot bolj deklarativne narave, saj ostrih meja ni nikoli dobro postavljati, še najmanj pa med vejami ene znanosti, kot je jezikoslovje, kjer je predmet raziskovanja, tj. jezik, isti. V želji po čim bolj zanesljivi interpretaciji sodobnega stanja slovenskih narečij mora dialektolog, ko raziskuje slovensko dialektizacijo in stanje sodobnih narečij, posegati v starejša obdobja. Enako komparativist, ko raziskuje konstituiranje slovenskega jezika, posega tudi v narečne sisteme, če ga želi čim bolj zanesljivo interpretirati. Vsakdo od trojice velikih slovenskih dialektologov, Fran Ramovš, Tine Logar in Jakob Rigler, je s svojim opusom nazorno pokazal, da sodobnega stanja narečja ali govora ni mogoče razumeti, če ga ne analiziramo s širše, zgodovinske perspektive, ki vključuje njegova starejša razvojna obdobja in tudi čas pred 12.–13. stoletjem. Hkrati se le s takšnim raziskovanjem lahko prepozna, kaj je posledica internega slovenskega razvoja in internoslovenskih substratno-superstratnih narečnih razmerij ter kaj spada v izhodiščno jedro slovenskega jezika. Od slovenske dialektologije se pričakuje, da nam ne bo le povedala, da se npr. v Kubedu volu pravi *û* (SLA) in morda še, da se je beseda razvila iz **uolb*, ampak da bo tudi nudila razlage, iz katerih bi bile razvidne posamezne razvojne stopnje med izhodiščem psl. **uðlb* 'bos, taurus' > psln.⁴ **uðt* in narečnim rezultatom *û*, pa tudi, ali in kje se posamezne vmesne razvojne stopnje potrjujejo.⁵

SLOVENSKA NAREČJA

Slovenska narečja so pomemben del naše kulturne dediščine. Tak ali podobno se glaseč stavek je mogoče prebrati marsikje. Ko se govori o slovenskih narečjih, je pogosto slišati, da so izjemno pestra, bogata, raznolika. Vse te ocene so nedvomno veljavne, a jezikoslovno nepovedne.

Vsa slovenščina s svojimi narečji in govori na čelu je naša edina zanesljiva kulturna identifikacija tudi, ko v tujini nismo na svoji zemlji. Ker brez nje tudi nas ne bi bilo, je slovensko jezikoslovje pred odgovorno nalogo, da jo ob kontinuiranem popisovanju, opisovanju in razlaganju oskrbuje s čim večjim številom strokovno zanesljivih del. Kulturni standard naroda in njegova prihodnost sta namreč v tesni odvisnosti tudi od tega, koliko in kakšne jeziko(slo)vne priročnike ima. Podlaga za dobre jeziko(slo)vne priročnike pa je vedno predho-

1 Za konstruktivne nasvete pri oblikovanju končne verzije prispevka se zahvaljujem kolegu dr. Silvu Torkarju, kolegu dr. Alemku Gluhaku pa za hitro pomoč pri iskanju v Ljubljani nedostopne literature.

2 Razlaga je povzeta iz SSKJ.

3 Prim. njegovo bibliografijo do leta 1996 v Kenda-Jež, 1996, 415–426.

4 Tj. praslovensko.

5 Tu je namenoma podan lažji primer. Primerjaj zahtevnejšega, kot je npr. rez. *ûbac/ûbac* 'oven' (Furlan, 1999).

dno, na zanesljivih metodoloških temeljih opravljeno minuciozno raziskovalno delo.

»Vsak jezik, tudi slovenski, je rezultat številnih zunanjih dejavnikov in silno zapletenega zgodovinskega razvoja, je funkcija celotne materialne in duhovne zgodovine družbe, ki ga uporablja za svoje razumevanje.« je v zaključnem delu besedila o slovenskih narečjih zapisal Logar (1996 (= 1974), 10). Vsak jezik je unikat in kot kolektivna umetnina odraz narodovega preteklega in sedanjega delovanja, čustvovanja in mišljenja. Močna narečna razčlenjenost slovenščine je ob razmeroma majhnem govornem območju in majhnem številu govorcev posledica več različnih jezikovnih in nejezikovnih dejavnikov, ki jih je sintetično predstavil Logar, 1996 (= 1974), 3–4).⁶ Je jezikovni odraz geomorfologije našega etničnega prostora in pred-zgodovinskih dogajanj na njem. Slovenska dialektologija lahko s sistematičnim preučevanjem in primerjavo sodobnih in pred-zgodovinskih arealov čim večjega števila slovničnih in leksikalnih prvin pomembno pripomore k poznavanju tistega dela naše zgodovine, ki se je bil vtikal v naš jezik.

Ob prepoznavanju starejših narečnih arealov kot odrazov jezikovnega stanja preteklih obdobij bi veljalo merilo za prepoznavanje genetično sorodnih jezikov/območij prilagoditi specifičnim razmeram slovenske dialektizacije, ki je slovenščino najbolj korenito razdrobila fonetično, kar laično ponazarja rek, da ima vsaka vas svoj glas. Pri ugotavljanju stopnje jezikovne sorodnosti se kot najzanesljivejše merilo priznava fonetično, medtem ko naj bi bila leksika zaradi svoje variabilnosti manj zanesljiv kriterij. Dosedanje preučevanje slovenske dialektizacije in sinhrone klasifikacije narečij zato temelji na fonetičnih merilih. Če pa bi se pri prepoznavanju predhistoričnih arealov v večji meri upoštevalo tudi leksikalno merilo in bi se v izbor vključila leksika, ki ne spada med splošno-slovensko tipa *mati*, *hči*, *pisati* ipd., bi popolnoma drugačni, a ponovljivi areali lahko pokazali na druge, prav tako za dialektizacijo slovenščine povedne podatke.

Že opazovanje areala slovenskih izhodiščnih dublet s področja oblačilne kulture *srákica* in **sráčica*, kar je v nadaljnjem razvoju prek **srá-j-čca* dalo *srájca*,⁷ namreč

pokaže, da v fonetičnem smislu inovativno *srákica*⁸ zajema skrajno zahodno območje (*fraKija*, od *mafnicou* 'koretelj' – Alasia 1607; Krelj v Postili (Rigler, 1968, 139 op. 19); tersko *srákicu/srákico* akz. sg. (Ramovš, 1935, 53); rezijansko *srákica* (Steenwijk, 1992, 311)) in se ponovno pojavi šele na severovzhodnem delu (slovenskogoriško *s'rákica* (Koletnik, 2000, 163), prekmursko *srákica* (Novak, 1996, 139), prleško *srákca* (Rajh, 2010, 219)), medtem ko se v koroški in drugih narečnih skupinah, če besede ni izpodrinila izposojenka, posredno⁹ ali neposredno potrjuje refleks *srájca*.¹⁰ Kot mi je znano, tak »leksikalni« areal ni prekriven z nobenim od »fonetičnih«, se pa podoben potrjuje za sln. *čěla* 'čebela' (Furlan, 2007, 294).

SLOVENSKO NAREČNO GRADIVO

Sistematično in tudi kontinuirano zbiranje narečnega gradiva bi morala biti stalna izvedbena naloga vsake dialektologije. Čim bolj popolna evidenca narečnega gradiva namreč omogoča zanesljivejše razlage, najsi gre za vprašanje fonetičnih razvojev, arealne distribucije ali česar koli drugega. Kontinuirano zbiranje narečnega gradiva, tj. večkratni nesočasni čim bolj popolni popis enega in istega narečja ali govora, pa omogoča vpogled v njegovo spreminjanje, kar podatkovno ni pomembno le za dialektologijo, ampak tudi za druge jezikoslovne stroke s splošnim jezikoslovjem vred.

Slovenščina se lahko pohvali, da premore kar solidno število po obsegu zelo različnih narečnih slovarjev in zbirk, a so večino izgotovili nedialektologi, sami ali ob redakcijski pomoči dialektologov. V okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, kjer od njegove ustanovitve leta 1945 dalje deluje Dialektološka sekcija, je sicer nastala izjemno bogata kartoteka narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas, izšla pa sta le dva narečna slovarja. Po Tomičevem Črnovrškem dialektu iz leta 1964 smo šele leta 2014 dočakali drugega, Kostelski slovar pokojnega Jožeta Gregoriča. Na dokončanje Slovarja govorov Zadrecške doline: Med Gornjim Gradom in Nazarjami avtorja Petra Weissa,

6 Logar l.c. po vrstnem redu omenja naslednje: 1. naselitev v dveh valovih, 2. širjenje denazalizacije s hrvaškega območja, 3. zgodnja političnoupravna razdelitev slovenskega ozemlja, 4. nastanek prehodnih govorov med ploskvama z različnima refleksomoma za *ě* in *o*, 5. nemška kolonizacija, 6. adstratni vpliv (nemški, romanski, madžarski), 7. razvojno zaostajanje na obrobni in prometno manj živahnih območjih (= periferija) in hitrejši razvoj osrednjih prometno in kulturno bolj razgibanih območij (= center), 8. turški vpadi, 9. konfiguracija tal (gorovja, hribovja, gozdovi), 10. trajnejše politične, fevdalne, samostanske in cerkvenoupravne meje, 10. substrat. Med dejavniki narečne diferenciacije ni posebej izpostavljen socialno-družbeni status govorca slovenskega jezika, ki mu nizko hierarhično mesto na socialno-družbeni lestvici ni omogočalo gibanja na širšem območju, posledično pa se je slovenski jezik takih zaprtih sredin razvijal izolirano, medsebojno neodvisno drug od drugega.

7 Razlaga je Ramovševa (Ramovš, 1924, 288).

8 Oblika je v odnosu do **sračica* > *srajca* inovativna, ker s *k* namesto pričakovanega *č* po prvi palatalizaciji velarov kaže, da je bila pod vplivom svoje besedotvorne podstave *sraka*, ohranjene še v Reziji (Ramovš, 1924, 288), iz **sračica* preoblikovana v *srákica*. Popolnoma enak primer predstavljata manjšalnici *knjižica* in *knjigica* iz *knjiga*.

9 S to oznako mislim na koroško *srájšče*, kar bi bilo zaradi srednjega spola in konzonantnega zaporedja -šč- treba izvajati iz **srájč-išče* > (redukcija) **srájčšče* > (disimilacija) *srájšče* (podobno Ramovš, 1924, 288), kjer je sufiks -išče že izgubil svojo (manjšalno (?)) funkcijo (prim. Bajec, 1950, 116).

10 Primerljiv areal (brez prleškega primera) je mogoče dobiti tudi na podlagi gradiva za Slovenski lingvistični atlas, med katerim se fonetični refleksi *srákica* potrjuje v govorih krajev Bila, Osojani, Solbica, Viškorša, Šentilj v Slovenskih goricah, Spodnja Voličina, Črešnjeveci, Gorica, Grad, Gornji Petrovci in Križevci.

katerega prvi del (A–H) je izšel leta 1998, se še čaka. Ker sta se v zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji izoblikovala vsaj še dva dialektološka centra, mariborski in koprski, upamo, da se bo med njimi razvila zdrava konkurenca, ki bo povečala tudi prepotrebno produkcijo znanstveno zasnovanih narečnih slovarjev.

Za vsako stroko je sprotno publiciranje parcialnih dosežkov v obliki člankov ali monografij potrebno, za njen perspektivni razvoj pa so nujna sintetična dela, ki stroki lajšajo delo in jo varujejo pred nevarnostjo, da bi razpadla na manjša ločena področja in postala vrtiček, kjer vsak obdeluje svojo gredo in se na drugo ne ozira. Zadnjo sintezo o slovenskih narečjih smo dobili od Ramovša davnega leta 1935 z Dialekti kot 7. delom Historične gramatike slovenskega jezika, še danes pa mora – želeli ali ne – za vseslovenski narečni slovar služiti Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar iz leta 1894/1895.¹¹ To sta šibki točki slovenske dialektologije, ki močno hromita ne le njo samo, ampak tudi delo vseh njenih zunanjih uporabnikov.

Po različnih slovarjih in zbirkah raztreseni leksemi itd. kot nesplošnoslovenski zato še vedno ostajajo izolirani in lahko tudi vzbujajo lažen vtis enkratnic, ker ne premoremo vseslovenskega narečnega slovarja. Pri iskanju konkretnega dialektološkega podatka je treba preverjati številne parcialne narečne vire, ker še po 80 letih nimamo sodobne variante Ramovševih Dialektov. Slovenska dialektologija bi sebi in drugim naredila ogromno uslugo, če bi ti dve deli začela čim prej pripravljati. Njuna izgotovitev bi pomenila novo obdobje slovenske dialektologije, ko bi se delo lahko izvajalo bolj ekonomično in zato tudi bolj učinkovito.

INTERPRETACIJA SLOVENSKEGA NAREČNEGA GRADIVA

Po dolgih letih zbiranja gradiva in pripravljanih del smo 2011. dočakali, da se je projekt Slovenski lingvistični atlas kot naloga Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ki je bila načrtovana že davnega leta 1945,¹² začel realizirati tudi v obliki knjižnih publikacij. To je izjemno pomemben dogodek in od projekta vsa slovenistika in slavistika pričakuje, da bo o slovenščini povedal veliko ne le v arealnem in leksikalnem oziru, ampak vsaj še v fonetičnem.

Vzorec interpretacije v SLA 1.1 = Atlas in SLA 1.2 = Komentarji v glavnih potezah sledi vzorcu Slovanskega lingvističnega atlasa (= OLA), ki pri rekonstrukcijah leksike ločuje med domačimi in izposojenimi prvinami (npr. *otec* < *ot-yc-ь : *papa* < *(*papa*)-*θ* – SLA 1.2, 244). Korak naprej od OLA pa v SLA pri prevzetih leksemih predstavlja bolj dosledno navajanje tujejezične predloge (npr. *papa* < *(*papa*)-*θ* 'oče' ← nem. *Papa* 'oče' – SLA 1.2, l.c.), pri domačem pa bolj sistematično in tudi nazorno, a še vedno ne sistemsko izvedeno združevanje leksike s skupnim slovanskim korenem (npr. s.v. *nos* navedeno *nosnica*, *nosnina* (SLA 1.2, 79), toda *uho* in posebej *uhelj* (SLA 1.2, 68)). Tako kot v OLA naj bi bili fonetični razvoji, besedotvorni in skladenjski vzorci leksike posredno razpoznavni iz morfonoloških analiz kot temeljne interpretativne namere projekta, npr. *kâk* 'kolk' (T157 = Podgraje) < *kъlkъ (SLA 1.1, 152; SLA 1.2, 34, 156). Čeprav so avtorji v uvodnih pojasnilih zapisali, da bodo rekonstrukcije veljale za slovensko narečno leksiko z regularnim glasovnim spreminjanjem in da bodo opozarjali na sporadično neregularne odraze v posameznih narečnih govorih (SLA 1.2, 16–17), bi pričakovali, da bi bilo takšnih opozoril več in zato fonetičnih zvez med rekonstrukcijami in izpričanim gradivom manj.¹³ Kot etimologinja pa bi tudi želela, da se avtorji ne bi posluževali »etimologiziranj« tipa *zora* 'mozolj' in *zazora* 'tvor', kar se predstavlja kot v možni zvezi s pomensko oddaljenim in splošnoslovanskim *zora 'aurora' (SLA 1.2, 192, 188), ali tipa *vejičice* 'trepalnice', češ da so morda v zvezi z *veja* 'ramus' (SLA 1.2, 75)¹⁴ ipd.

SLOVENSKI NAREČNI REFLEKSI TIPA OČA 'OČE' V SLA 1.1 IN SLA 1.2

V SLA 1.2, 243, 253 se na podlagi gradiva za vprašanje 'oče' in 'stari oče' pod poknjženim leksemom *otec* < *ot-yc-ь kot njegovo tvorjenko navaja tudi *oča*, ki se fonetično razlaga iz *ot-yc-a, češ da naj bi ta ajevski samostalnik nastal na osnovi zvalniške oblike *otbč-e k *otbcb 'pater'.

Interpretacija deloma sloni na Ramovševi iz leta 1923.¹⁵ Toda vpogled v gradivo za interpretacijo *oča* < *ot-bč-a v SLA 1.1, 234, 246 pokaže, da samostalnik v govorih s fonetičnim razvojem psl. **t'* > sln. *t'/č* ...

11 Žal mora slovar še vedno služiti tudi kot zgodovinski slovar, izgleda pa, da bo ostal tudi edini thesaurus linguae Slovenicae.

12 Zasnova projekta je starejša in sega v leto 1934 (SLA 1.2, 13).

13 Npr. rekonstrukcije tipa *dēt-yc-yla za *dékla* v več pomenih in z istim korenskim zaporedjem **dēt-yc-yl-* tudi pri tvorjenkah, npr. *dekla*, *deklica* itd. Pričakovani slovenski refleks bi se ob takem izhodišču glasil *detakla. Rekonstrukcija je tudi besedotvorno slabo utemeljena. V slovenščini sicer obstaja samostalnik *detek* 'otrok' < *dēt-yc-ь, feminativni sufiks *-la* < **-yla* pa ne. Prav tako so v SLA 1.2 sporne rekonstrukcije s sufiksom **-ejb* (prav bi bilo **-ějv*).

14 Za boljše fonetično in etimološko interpretacijo bi zadoščal že vpogled v ESSJ IV, 2005, 291 (avtor gesla M. Snój). Vpogled v Pleteršnikov slovar in Bezlaj (ESSJ II, 1982, 124) s. v. *lâpati* bi zadoščal, da *lampa/lampe* 'ustnica', 'usta' v SLA 1.2, 86, 87 ne bi ostalo označeno z »nejasno«.

15 Oznaka *deloma* je uporabljena zato, ker Ramovš (1997 (= 1923)) ne razlaga, da bi ajevski samostalnik nastal iz zvalniške oblike *otbč-e, kot se navaja v SLA l.c., ampak naj bi v paradigmi *otec* imenovalniško izpodrinila roditeljsko-tožilniška *oča. V Morfologiji slovenskega jezika iz leta 1952 je Ramovševa razlaga iz leta 1923 predstavljena bolj poenostavljeno in tudi brez navedb gradiva s slovanskim narečnim č, ki je pri interpretaciji nastanka slovenskega *oča* in *oče* še posebej relevanten.

vsebuje refleks, ki kaže na razvoj iz psl. *t' in ne iz zaporedja *-tš(-a). To fonetično dejstvo, ki v interpretaciji SLA 1.2, 243, 253 ni izpostavljeno, je Ramovš 1923 dobro poznal in razlagal, da je pred slovensko otrditvijo psl. *t' v č samostalnik *oča* vseboval mehki refleks *oča*, ki je po njegovem mnenju nastal internoslvensko kot posledica križanja med rodilnikom *oca* < *otbca in zvalnikom *oče* < *otbče. »[G]lasova (tj. c in č – dodala M.F.) sta se drug drugemu približala, kar je tem umljujeje, ker je v tej dobi bil c, ki je produkt tretje praslovanske palatalizacije, najbrž še mehak glas. [...] V tej dobi imamo torej: sing. *otàc*, *oçà*, *oçù*, *otàc-oçà*, *ðçe* ...«, je razlagal Ramovš (1997 (= 1923), 310), ki nastanka slovenskega *č* ← *c* × *č* ni podprl z nobenim drugim primerom in ga tudi danes ne poznamo.

Iz slovenskih fonetičnih razvojev na stiku z obratnim rezonantnim zaporedjem, tj. s *čc*, je razvidno, da se konstat iz -t'(b)c- odraža kot *c* (tip *nocoj*¹⁶) in enako tudi rezultat iz -č(i)c- (tip *srajca*¹⁷). Ob fonetično šibki točki Ramovševe razlage je prav, da se opozori na Štreklja, 1887, 10, ki je zaradi kraških *wóce* in *wóca* s *č*¹⁸ pri tej sorodstveni oznaki sklepal o obstoju tvorbe **ot'a*, kar je Ramovš (1997 (= 1923), 309) označil za v sili izmišljeno.

Enako kot Štrekelj l.c. je kasneje tudi Stankiewicz (1965, 405–406),¹⁹ ko se z Ramovšev razlago nastanka *oča* in *oče* ni strinjal, menil, da je tvorba *oča* = *oča* hipokoristik iz »*ot-jà«, tj. **ot'ä*, k *otbcb, pa tudi, da je *oče* mlada ekspresivna tvorba na »-çt-«, tj. *çt- iz *oča* = *oča*.

Oče/gospodar → očetov sin/novi gospodar: psl. *otb → *otbcb; psl. dial. **ot'a* → **ot'ç*

S širše, slovanske perspektive je slovenske narečne reflekske tipa *oča* (in *oče*) mogoče razložiti drugače, kot jih je Ramovš, v formalnem smislu pa enako kot Štrekelj in Stankiewicz.

Upoštevati bi bilo namreč treba, da je ob splošno-slovanski sorodstveni oznaki *otbcb obstajala še starejša psl. *otb 'pater',²⁰ na katero neposredno kaže češko narečno *ot* 'oče' (Machek, 1968, 422),²¹ posredno pa arealno obsežnejši pridevnik *otbnb 'očetov, očetovski', npr. č. zastarelo *otný* 'očetovski' (ĚSSJa, 39, 184), ukra-

jinski hapaks legomenon *otěj* 'starešina' (ESUM, 4, 232), pa tudi tvorjenka *otbcb, ki ob *otb verjetno ni le strukturalna, kot se domneva v SP, 1, 100, ampak funkcijska (glej spodaj).

*dědb → *děda : *otb → *ota

Zaradi dobro potrjenega besedotvornega para *dědb → *děda in dejstva, da pri sorodstvenih oznakah za osebe moškega spola ajevski samostalniki niso redki (npr. *ata, *tata), bi ob psl. *otb lahko pričakovali obstoj variante *ota. Tak samostalnik je bil v gradivu za SLA evidentiran sicer le v enem, gorenjskem govoru kraja Črna pri Kamniku kot *óta* (poleg *wóče*) v pomenu 'stari oče' z obrazložitvijo, da ko sin prevzame posestvo in postane gospodar, staremu gospodarju ne rečejo več *wóče*, ampak *óta*. Obrazložitev rabe *óta* in *wóče* odkriva pomemben poimenovalni princip, da gospodar = oče, ki je zaradi ostarelosti ali katerega drugega vzroka sinu prepustil vlogo gospodarja, v družini ni bil več enako občnoimensko ogovarjan, ampak je dobil drugo oznako.

Ker v govoru kraja Črna pri Kamniku prehod dolgega ali kratkega *a* v *o* ni izpričan, *óta* ni mogoče izvajati iz *ata, se ugotavlja v SLA 1.2, 254 in sklepa, da je hapax legomenon morda rezultat križanja med *oča/oče* in *ata*, čeprav se v drugem slovenskem narečnem gradivu tako križanje ni zasledilo.

V slovenskem narečnem *óta* bi se sicer lahko ohranjal (besedotvorni) arhaizem iste vrste kot češko narečno *ot* 'oče', saj bi obe oznaki z *otbcb vred tvorili besedotvorno razmerje tipa *dědb : *dědbcb : *děda, tj. *otb (= č. *ot*) : *otbcb : x = *ota (= sln. *óta*), njegovo visoko starost pa bi se morda lahko utemeljevalo tudi s tvorjenko **ot'a* v slovenskih refleksih tipa *oča/oča*. Pomislek, da bi gorenjsko *óta* bilo arhaizem, pa vzbuja njegovo vzglasje, ker ima govor Črne pri Kamniku pred vzglasnim *o-* (razen v primeru *ouca* ²²'*ovis*' < **ouьca*²³) dosledno izvedeno protezo *w-*, ki je *óta* nima. V govoru Črne pri Kamniku oznaka *óta* zaradi vzglasnega *ó-* verjetno ni avtohtona, ampak je bila najverjetneje importirana iz vzhodnih savinjskih govorov, kjer je velarizacija *á* v *ó* sporadično

16 Iz **not'bcč*, pred kontrakcijo **not'bcjoč*, kar je orodnik k **not'bca*, manjšalnici iz **not'b* 'nox' (Furlan, 1993, 220).

17 Ramovš, 1924, 288.

18 Ob kraškem pridevniku *wócow* 'očetov' (Štrekelj, 1887, 79), Štrekelj, o.c., 10, 84 navaja tudi *wóčétow* s *č*, kar ni v skladu s samostalniško predlogo *wóce*, ki jo Štrekelj prav tako navaja. Samostalnik *oča* izkazuje v množini osnovo *očev-* (Ramovš, 1997 (= 1923), 307). V zvezi z njo je istrski pridevnik *učévova* fsg 'očetova', prim. *Prva bo učévova, druga bo mâtarna, treća bo grešnega samega* (Krkavče – Koštiál, 1996, 126, 125). Ta pridevniški hapaks legomenon namreč kaže na izpeljavo iz samostalniške osnove **ot'ey-* ob pridevniku **ot'eyb/ot'im* 'patris' iz **ot'a* 'pater'.

19 Štrekljeve razlage očitno ni poznal.

20 Psl. *otb 'pater' < pide. *ättä-s je gramatikalizirana in zato v nevtralni praslovanski leksikon vključena stara indoevropska otroška beseda za očeta, ki je vsebovala geminato *atta, prim. lat. *atta*, gr. *ättä*, got. *atta*. Prim. ĚSSJa 39, 170.

21 Machek, o.c. sporoča, da ima primer v narečju zaničljivo konotacijo, ki pa je gotovo sekundarna. V ĚSSJa ta praslovanski leksem ni predstavljen kot samostojna geselska enota, ampak je vključen v geslo *otbcb (ĚSSJa 39, 168). Urbańczyk (1990, 213) Machkove navedbe č. dial. *ot* ni poznal in je zato neopravičeno trdil, da rekonstrukcija psl. *otb 'pater' ni utemeljena ter da je psl. *otbcb izpeljanka iz psl. *ota = pomor. *ota* 'pater'.

22 Predstavitev narečne oblike je enaka zapisu v viru SLA.

23 Refleks *ouca* brez pričakovanega protetičnega *u-* je iz prvotnega *ouьca lahko nastal po disimilaciji *u* : *u* → *o* : *u*.

znana (Ramovš, 1935, 158). Beseda je torej najverjetneje narečni fonetični odraz splošno znanega *áta* 'pater'.

Čeprav slovensko narečno *óta* ne dopušča izvajanja iz psl. **ota*, pa obstoj take tvorbe potrjuje pomor. hapaks legomenon *ota* 'pater' (Urbańczyk, 1990, 214).

**ot'a* je slovensko-kajkavska tvorba

Ajevski samostalnik tipa sln. *oća/oča* je izven slovenskega govornega območja znan še v hrv. kajk. *oča* m, g *'oče*, ki ima funkcijo hipokoristika k *'otec* m, g *'oca* (Lipljin, 2002, 528) pa tudi popolnega sinonima k *otec* (RHKKJ, III, 384).

Kajkavski *č* je lahko nastal iz **t'* ali **-tʰč(-e)*, prim. hrv. kajk. *nôč* 'nox' < **not'b*; *Očēnāš* 'očenaš' < **otʰče nas'b* 'pater noster'. Toda v Ozlju pridevnik *ōčīn* 'očetov' v besedotvornem in fonetičnem oziru ustreza slovenskim tipa ter. *səstrā ōtīna* 'sorella del padre' (Spinozzi Monai, 2009, 383, št. 5291), tvorjenka *ōčīnstvo* 'očevina = dedna posest po očetu' pa s *č* v odnosu do *č* v *ōčīn* odraža tipično kajkavski refleks **t'* (Težak, 1981, 383, 423). Tako ozaljski kot terski pridevnik s pripono **-inʰ* kažeta na izpeljavo iz ajevskega samostalnika, tudi ozaljski s *č* pa implicira, da se je tak ajevski samostalnik glasil **ot'a*. Areal sorodstvene oznake, ki dopušča rekonstrukcijo **ot'a*, torej presega območje slovenskega jezikovnega prostora.

Slovensko-kajkavsko **oća* ni iz ***otʰja*

V fonetičnem oziru bi bilo slovensko-kajkavsko **oća* 'oče' do **ota* = pomor. *ota* mogoče primerjati z jslov. **t'at'a* = hrv., srb. *čāca* 'očka, ata', sln. *čāca/čāča* 'oče'²⁴ ob **tata*.

Razmerje **tata* : **t'at'a* temelji na jotiranju. Trubačev (1959, 24) je ob opazovanju r. dial. *tjātja* (in ne r. **čāča*) in hrv., srb. *čāca* za ruski primer menil, da se v njem pojavlja »neorganska« palatalizacija konzonantov, ki je značilna za ekspresivno leksiko in sorodstvene oznake baltskih in slovanskih jezikov. Ob primerjanju r. *tjātja* s slovenskim in hrvaškim/srbskim gradivom je iz južno-slovanskega razvidno, da je jotacija za **t* v vseh treh južnoslovanskih jezikih dosledno izvedena, zato bi bilo istemu pojavu lahko podvrženo tudi **ota* → jslov. **ot'a* > hrv. kajk. *oča*, v Ozlju **oća*, sln. *oća/oča*. Alternativna rekonstrukcija, ki bi jo narekoval predvsem ruski primer, tj. **tʰjatʰja* (posledično ***otʰja*), bi sicer lahko ustrezala tudi hrvaškemu in srbskemu gradivu, ne pa tudi slovenskemu, saj bi se refleks iz predpostavljene ***otʰja* v

slovenskih narečjih odražal v dvojnih refleksih ***tjātja* in ***č/čac/ča*, če upoštevamo narečne razvoje tipa *hra-stje* in tipa *hrašče* < **hʷorstʰje*.

Psl. **otʰcb* in **ot'a* kot pripadnostni tvorjenki iz psl. **otʰ*

Razlaga nastanka **ot'a* (sln., hrv. kajk.) z ekspresivno fonetiko tipa **t'at'a* tudi zaradi pomanjkanja dokazov, ki bi ohranjenost psl. **ota* vsaj minimalno potrjevali tudi v slovenščini ali hrvaščini, ne bi bila zanesljiva. Zato se vsiljuje druga možnost, da je **ot'a* v besedotvornem razmerju do **otʰb*, in sicer v enakem pripadnostnem, kot je npr. **dus'a* 'anima' do **duhʰ* 'spiritus', **uečer'a* 'epulae vespertinae' do **uečerʰ* 'vesper' oziroma **koz'a* 'pellis' do **koza* 'capra' (SP, 1, 82).²⁵

Ponuja se razlaga, da sta **otʰcb* in **ot'a* izpeljanki iz iste predloge **otʰ* 'pater'. Prva vsebuje izvorno pridevniški sufiks **-i-ko-*, prim. gr. ἵππος 'equus' → ἵππικός 'equinus' (Trubačev, 1959, 25), druga pa **-jo-* v enaki funkciji, prim. sti. *ávi-* 'ovis' → *ávya-* 'ovinus'.²⁶ Iz tega sledi, da sta morali biti izpeljanki **otʰcb* in **ot'a* sinonimni in sta prvotno označevali pripadnost/svojilnost k **otʰ* 'pater'. Oziroma drugače. Izpeljanki sta najverjetneje služili za označevanje očetovega sina, tj. sina od **otʰ*. Če se funkcijsko razmerje med **otʰcb/ot'a* in **otʰ* poizkuša osmisliti, se ponuja razlaga, da sta izpeljanki prvotno označevali tistega očetovega sina, ki mu je oče zaradi ostarelosti ali česa drugega prepustil vlogo gospodarja. Preden sta tvorjenki **otʰcb* in **ot'a* postali generični oznaki za očeta, sta verjetno služili kot oznaki za sina kot trenutnega gospodarja (**otʰcb*, **ot'a*) v odnosu do njegovega očeta kot bivšega gospodarja (**otʰ*).

Kot mi je iz dostopne jezikoslovne in druge literature znano, tak poimenovalni princip v okviru velike družine še ni bil evidentiran/izpostavljen. V prid tu ponujeni razlagi lahko zato za sedaj služi le omenjena poimenovalna praksa v govoru Črne pri Kamniku, ki odkriva, da starega gospodarja, ko sin prevzame posestvo in postane gospodar, ne ogovarjajo več enako (glej zgoraj).

Slovensko oče < **ot'ę* **'očetov sin'*

Zunanje slovansko in notranje slovensko primerjalno gradivo ter paralelna besedotvorna razmerja so dopustila razlago, da ajevski samostalnik *oća/oča* ni nastal internoslovensko v okviru sklanjatvenega vzorca **otʰcb*, ampak je vsaj že zahodnojužnoslovanski. Prasilovski leksikon je zato ob refleksu psl. **otʰcb* 'pater'

24 V SLA 1.1, 234 se refleksi tipa *čāca* pojavljajo v Trebešah (T125), Sočergi (T126), Rakitovcu (T127), Podgradu (T153), Jelšanah (T156), Dragatušu (T289), Vinici (T290), Preloki (T291; tu kot *čāce*), otrdeli refleks tipa *čāca* pa v Starem trgu ob Kolpi (T286). V SLA 1.2, 244, 254 podana rekonstrukcija **čāca* zato ni ustrezna.

25 Možnost, da bi bilo sln. *oća/oča* tvorjenka istega tipa iz **otʰcb* ne pride v poštev, ker bi se ***otʰcb-ja* oziroma bolje **otʰk-ja* realiziralo kot enoten slovenski refleks **oča* s *č*.

26 Enaka tvorba s sufiksom **-jo-* je tudi stir. *aite* m 'krušni oče' < **att-jo-* (Kroonen, 2013, 39) **'nadamestni oče'* < **'očetov namestnik'*. Uporaba tega sufiksa za izražanje (ne-)sorodstvenih razmerij se potrjuje tudi pri pidi. **H₂éuH₂o-* 'ded' = lat. *avus*, prim. psl. **uīb* 'materin brat' ← 'dedov sin' in k temu hrv./srb. *úja* m 'materin brat'; stir. *auē* 'nečak'.

Tine Logar (1916–2002) (foto: Arhiv Dialektološke sekcije ISJFR, ZRC SAZU, Ljubljana).

vseboval še refleks sinonima psl. **ot'a*. Iz tega pa je bil potem, ko se je njegova povezanost z **otb* 'pater' že pretrgala in je postal generična oznaka za očeta, tvorjen nazalni samostalnik **ot'e* (→ pridevnik **ot'et-otb*). Tudi v njem bi lahko prepoznali pripadnostno/svojilno funkcijo tipa *Petre m*, g *Petreta* *'Petrov sin' < *-e, g *-eta. Samostalnik *oče/oče* je iz *oča/oča* verjetno nastal iz iste poimenovalne potrebe kot v starejšem, praslovanskem obdobju **otъcb* in **ot'a*, tj. da se zamenjava gospodarja s sinom (tj. *oče/oče*) ob še živem prejšnjem gospodarju = očetu (tj. *oča/oča*) tudi jezikovno zaznamuje. Razlagi, da je *oča/oča* posledica naslonitve na močno kategorijo osebnih imen moškega spola tipa *Črne m*, g *Črnet*, kot je menil Ramovš (1997

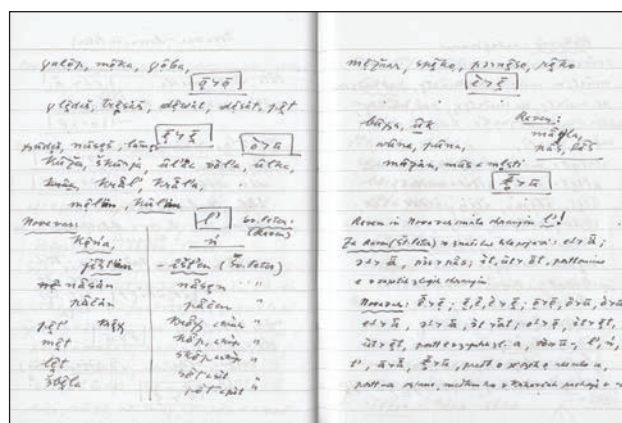
(= 1923), 312), ali pa da je *oče/oče* v odnosu do *oča/oča* ekspresivna tvorjenka, kot je menil Stankiewicz (1965, 406), se zdita manj verjetni.

V zgodnji slovenščini refleksa **ot'e*²⁷ in **ot'a* verjetno še nista bila sinonimna,²⁸ ampak je bila oseba, označena z **ot'e* (= *oče*), tisti očetov sin, ki je nasledil očeta gospodarja, označenega z **ot'a* (= *oča*), ko zaradi starosti ni mogel več opravljati funkcije gospodarja. Funkcijsko razmerje med tvorjenko **ot'e* in besedotvorno podstavo **ot'a* je torej nadomestilo staro razmerje **otb* 'pater' → **otъcb/ot'a* *'patris', ker je besedotvorna podstava **otb* 'pater', morda zaradi homonimije s predlogom **otb* 'od' postala moteča in jo je jezik začel izločiti.

Izhodišče analize, ki je privedla do sklepa, da je za izhodiščni slovenski leksikon treba predpostaviti vsaj dve oznaki za pomen 'pater', tj. tvorjenki **otъcb* in **ot'a* iz psl. **otb* 'pater', je bilo opazovanje fonetične podobe slovenskega narečnega gradiva za enak pomen. Čim bolj natančno fonetično preverjanje bi moralo biti zlato pravilo vsakega v diahronijo usmerjenega jezikoslovnega dela, tudi Slovenskega lingvističnega atlasa.

ZA ZAKLJUČEK

Profesorji Tine Logar, Fran Ramovš in Jakob Rigler so s svojim opusom ustvarili dobre temelje za nadaljnji perspektivni razvoj slovenske dialektologije, mlajše generacije slovenskih dialektologov so zato pred odgovorno in težko nalogo, da pot svojih učiteljev nadaljujejo ter nadgrajujejo v kvalitetnem in kvantitetnem oziru.

Tine Logar, T123, Pomjan – terenski zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, 1957 (Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana).

27 V besedotvornem razmerju s tem je sln. *očanec* < **ot'anyъ* < **ot'-en-ъcb*. K temu prim. enaka slovenska razmerja *pišče* : *piščanec*; *otročje* : *otročanec*. Če Holzerjeva identifikacija samostalnika **ot'anyъ* (tam še **otъcanyъ* 'boter') v oron Ötscher '1893 visoka vzpetina na spodnjem Avstrijskem', leta 1266 zabeleženem kot *Ozshan* in *Ozshan* (Holzer, 2001, 78), drži, je nazalni samostalnik **ot'e* precej starejši, kot pa je mogoče sklepati samo iz slovenščine. Možno je, da bi se zato ohranjal tudi v katerem drugem slovanskem jeziku.

28 Sklanjatveni vzorec samostalnika *oča* je bil že v 16. stoletju običajno mešan, v njem pa se je ajevska osnova izmenjevala z nazalno, prim. Nsg *oča*, Gsg *očeta* (Ramovš, 1997 (= 1923), 308). Iz tega sledi, da je bilo prvotno funkcionalno razmerje med samostalnikoma v tem času že porušeno in sta že bila popolna sinonima.

SLOVENE DIALECTOLOGY: FROM LINGUISTIC MATERIAL TO INTERPRETATION

Metka FURLAN

Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
 e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

SUMMARY

It would be very useful for Slovene dialectology and other linguistic branches if Slovene dialectology:

a) would in a greater measure and more accurately focus on diachronic interpretations of dialect material;

b) as soon as possible start to plan a modern synthesis about Slovene dialects which could upgrade Ramovš's Dialekti from 1935;

c) as soon as possible begin to produce a Slovene dialect dictionary which could replace the »multipractical« Pleteršnik's dictionary.

Regarding the Slovene dialect reflexes of type oča, 'father' and oče, 'the same', related comparative linguistic material and word formation it must be concluded that the lexemes oča/oča and oče/oče were originally not synonymous and kinship terms. Lexeme *oče/oče < *ot'ę as affiliation derivation from *ot'a originally denoted the sun of oča/oča < *ot'a and the lexeme *ot'a (= Slovene oča/oča, Croatian Kajkavian oča) (like *отъць) originally denoted the sun of Proto-Slavic *отъ, 'father' < Proto-Indo-European āttā-s, 'the same'.

Keywords: Slovene dialectology, Tine Logar, dialect dictionaries, Slovene Linguistic Atlas/Slovenski lingvistični atlas, lexicon, kinship terminology

VIRI IN LITERATURA

- Bajec, A. (1950):** Besedotvorje slovenskega jezika I: Izpeljava samostalnikov. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- ESSJ II (1982):** Etimološki slovar slovenskega jezika II. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.
- ESSJ IV (2005):** Etimološki slovar slovenskega jezika IV. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.
- ĚSSJa (1974–2014–):** Ětimologičeskij slovar' slavjanskijh jazykov 1–39–. Moskva, Nauka.
- ESUM (1982–):** Etymologičnyj slovník ukrajins'koji movy I–. Kyjiv, Naukova dumka.
- Furlan, M. (1993):** O nekaterih slovenskih dvojnicah tipa rakitje : rokitje. Slavistična revija 41, 2, 219–229.
- Furlan, M. (1999):** Rezijansko úbac/ŭbac 'oven' (Njiva): praslovensko *ovъсь v rezijanski slovenščini. Slavistična revija 47, 4, 457–467.
- Furlan, M. (2007):** Slovenščina v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607. V: Košuta, M. (ur.): Živeti mejo: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 18. Trst, Slavistično društvo Slovenije, 290–306.
- Holzer, G. (2001):** Die Slaven im Erlaftal: eine Namenlandschaft in Niederösterreich. Wien, Selbstverlag des NÖ Instituts für Landeskunde.
- Kenda-Jež, K. (1996):** Bibliografija Tineta Logarja do leta 1996. V: Logar, T.: Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 415–426.
- Koletnik, M. (2000):** Fonološki opis govora v Radencih. Jezikoslovni zapiski 6, 155–165.
- Koštiál, R. (1996):** Ljudske iz šavrinske Istre: čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sen živ ... Devin, Založba Devin iz Trsta.
- Kroonen, G. (2013):** Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston, Brill.
- Lipljin, T. (2002):** Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora. Varaždin, Garestin.
- Logar, T. (1974):** Slovenska narečja. V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Informativni zbornik. Ljubljana, 91–102 (Ponatis v Logar, 1996, 3–10).
- Logar, T. (1975):** Slovenska narečja. Ljubljana, Mladinska knjiga v Ljubljani.
- Logar, T. (1996):** Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Machek, V. (1968):** Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd.
- Novak, F. (1996):** Slovar beltinskega prekmurskega govora. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Pleteršnik, M. (2006):** Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar 1894–1895. Uredile Metka Furlan, Helena Dobrovoljc in Helena Jazbec. Ljubljana, Založba ZRC.
- Rajh, B. (2010):** Gúčati po antùjoško. Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora (= Zora 73). Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Ramovš, F. (1997 (= 1923)):** Deklinacija slovenskega imena očä-óče < отъсь. V: Ramovš, F.: Zbrano delo: Druga knjiga. Razprave in članki. Uredil Jože Toporišič. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 305–313.
- Ramovš, F. (1924):** Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F. (1935):** Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F. (1952):** Morfologija slovenskega jezika: Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. Ljubljana, DZS.
- RHKJ (1984):** Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika I–. Urednik Božidar Finka. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Rigler, J. (1968):** Začetki slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- SLA:** Gradivo za Slovenski lingvistični atlas. Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SLA 1.1:** Jožica Škofic et alii (2011): Slovenski lingvistični atlas 1.1 = Atlas. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SLA 1.2:** Jožica Škofic et alii (2011): Slovenski lingvistični atlas 1.2 = Komentarji. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SP (1974–2001–):** Słownik prasłowiański 1–8–. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Spinuzzi Monai, L. (2009):** Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay. Udine, Consorzio Universitario del Friuli.
- SSKJ (1970–1991):** Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Stankiewicz, E. (1965):** Forays into Slavic etymology. International journal of Slavic linguistics and poetics 31–32, 405–415.
- Steenwijk, H. (1992):** The Slovene Dialect of Resia. San Giorgio (= Studies in Slavic and General Linguistics 18). Amsterdam – Atlanta, Rodopi.
- Štrekelj, K. (1887):** Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. Wien, In Commission bei Carl Gerold's Sohn.
- Težak, S. (1981):** Ozaljski govor. Hrvatski dialektološki zbornik V, 203–427.

Trubačev, O. N. (1959): Istorija slavjanskih terminov rodstva. Moskva, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.

Urbańczyk, S. (1990): Pomorskie ota 'ojciec' i kařina 'dom, światynia', V: Lauhus, A., T. Lewandowski in Zelinsky, B.: »Tgolí chole Mêstró«: Gedenkschrift für Reinhold Olesch. Herausgegeben von Renate Lachmann, (= Slavistische Forschungen 60). Köln, Wien, Böhlau Verlag, 213–216.